

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА РАДА
Науково-дослідний інститут політичної регіоналістики
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ
НА ЗАКАРПАТТІ
У ОБ'ЄКТИВІ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ

до 100-річчя проведення
перших демократичних парламентських виборів у регіоні

Ужгород – 2024

УДК

Витоки демократичного врядування на Закарпатті у об'єктиві архівних джерел: до 100-річчя проведення перших демократичних парламентських виборів у регіоні / упорядн. й авт. передм. Маріан Токар і Юрій Данилець; НДІ політичної регіоналістики УжНУ. Ужгород, 2024. 28 с., іл.

Видання присвячене 100-річчю від часу проведення на Закарпатті перших демократичних парламентських виборів (16 березня 1924 р.), які ознаменували впровадження в регіоні режиму демократичного врядування, традиції якого продовжуються й сьогодні.

У виданні поміщені вибрані тематичні фотодокументи й описи оригінальних матеріалів, які зберігаються у фондах Національного архіву Чеської Республіки в Празі, Державного архіву Закарпатської області, Закарпатського обласного краєзнавчого музею імені Тиводара Легоцького та сектора краєзнавчої літератури «Карпатика» Наукової бібліотеки УжНУ.

Упорядники видання й автори передмови:

Маріан ТОКАР, директор Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики УжНУ, доктор наук з державного управління, кандидат історичних наук, краєзнавець;

Юрій ДАНИЛЕЦЬ, доцент кафедри археології, етнології та культурології Ужгородського національного університету, кандидат історичних наук, краєзнавець.

Архівні джерела з описом надали:

Давід ГУБЕНИЙ, доктор філософії, архівіст Національного архіву Чеської Республіки в Празі (м. Прага, Чеська Республіка);

Михайло МІСЮК, директор Державного архіву Закарпатської області (м. Ужгород, Україна);

Михайло ДЖАХМАН, завідувач відділу новітньої історії та «Меморіального музею-кімнати А. Волошина» Закарпатського обласного краєзнавчого музею імені Т. Легоцького (м. Ужгород, Україна);

Марія ЧОРНИЙ, завідувачка сектору краєзнавчої літератури «Карпатика» Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна).

© Науково-дослідний інститут політичної регіоналістики УжНУ, 2024
© Маріан Токар, Юрій Данилець, упорядники й автори передмови, 2024

ISBN

Витоки демократичного врядування на Закарпатті в унікальних архівних документах

Після закінчення Першої світової війни Закарпаття увійшло до складу новоствореної Чехословацької Республіки й отримало офіційну назву – Підкарпатська Русь. Політичний розвиток нової держави мав усі характерні риси демократичного суспільства, що перш за все виражалося в дієвості плюралізму, опорі на законодавчі ініціативи, практиці політичного рівноправ'я. Це був новий досвід і для регіону.

Упродовж 20 – 30-х років XX століття прояви політичного плюралізму набули ефекту безпосередньої участі в політичній еволюції держави її громадян. Підкарпатська Русь також опинилася в епіцентрі політичних перетворень, суспільних трансформацій і отримала шанс на участь у державотворенні. Однак процес залучення місцевих громадян до державного розвитку проходив крізь призму представницької демократії, посередниками якої виступали політичні партії. Багатопартійна система, яка мала як позитивні, так і негативні ознаки, підживлювала політико-правовий організм тогочасної держави, сприяла більшій інтеграції громадян до суспільно-політичного життя. Саме активність місцевого населення засвідчує реальні можливості участі у виборах до вищих органів влади та впливу на сталий розвиток демократичного врядування.

У міжвоєнний період у регіоні вибори до чехословацького парламенту проводилися чотири рази (1924, 1925, 1929, 1935 роки) і один раз до крайового Сойму Карпатської України (1939 рік). Це була серйозна перевірка спроможності громадян вплинути на політичну систему, урядову політику щодо Закарпаття тощо. Ось перша така спроба й була здійснена 100 років тому. Це були довибори після виборів до парламенту 1920 року, які пройшли без Закарпаття. Адже тоді побутувала думка, зокрема в чеському політикумі, що місцеві громадяни ще не готові до них. Це було несправедливе й спекулятивне переконання, яке все ж не змінило тогочасну ситуацію. А проведені вибори стали яскравим показником впливу політичних організацій на населення краю з одного боку, а з іншого – суттєвим прикладом залучення його до політичного життя. І хоча вибори до місцевих органів влади проходили роком раніше, вони не мали такого відчутного ефекту як перші парламентські вибори 16 березня 1924 року, що стали дебютним випробуванням для громадян, які вперше

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

на такому рівні отримали право виборчого голосу. Ці події й легалізували процес впровадження на Закарпатті режиму демократичного врядування.

Незважаючи на існування всіх демократичних формальностей у політичному інституціоналізмі Чехословацької Республіки, реальність впровадження їх у життя була далекою від ідеалу. Конституційна хартія серед правових норм чітко зафіксувала представництво Підкарпатської Русі в парламенті відповідною кількістю депутатів згідно з виборчою системою держави. Однак, чехословацька політична влада довгий час зволікала з проведенням виборів у Підкарпатській Русі. Як проголошував виборчий закон, вибори у краї повинні були відбутися у липні 1920 року, тобто не пізніше 90 днів після їх проведення в інших землях Чехословаччини. За Підкарпатською Руссю було закріплено окремий 23 округ по виборах до парламенту, і окремий 13 виборчий округ по виборах до сенату. Проте, упродовж 1919 – 1923 років на території Підкарпатської Русі було впроваджено механізм військової, а згодом цивільної диктатури. У регіоні працювали представники міністерської ради Чехословацької Республіки, які й готували підґрунтя для реалізації основ парламентської демократії, відбувалася адаптація до нових суспільно-політичних стандартів.

Проведення парламентських виборів 1924 року в демократичний спосіб за тогочасними законодавчими мірками й запустили системний процес впровадження на Закарпатті режиму демократичного врядування, традиції якого продовжуються й сьогодні. Відповідно до положення це дало можливість обрати дев'ятьох представників краю до парламенту (*Андрій Гагатко, Йозеф Гаті, Ендре Корлат, Іван Куртяк, Іван Мондок, Яромир Нечас, Микола Сидоряк, Емануель Шафранко, Василь Щерецький (відмовився, його замінив Йосиф Камінський)*) і чотирьох до сенату (*Іван Боднар, Ендре Чегі, Ференц Еґрі, Бейла Рішко*).

Загалом, результати цих парламентських виборів показали реальну спроможність тих чи інших політичних партій впливати на суспільно-політичне життя регіону. Процес демократичного плюралізму мав об'єктивно позитивний характер, а приклад практичної реалізації демократичних повноважень крізь призму участі широких верств населення у виборчих процесах, піднімав на високий рівень можливості демократичного парламентаризму в тогочасних умовах. Для громадян цей час став періодом демократичного вишколу, усвідомлення цінни свободи слова, вибору і діяльності на благо свого рідного краю.

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Поряд із виборчою процедурою чехословацька влада намагалася активно впроваджувати в республіці й основні принципи свободи совісті (1) та міжнаціональної толерантності (2). До першого принципу слід віднести пропаганду права вільного переходу з однієї церкви в іншу, відокремлення церкви від держави і школи, встановлення рівноправності всіх конфесій у всіх сферах суспільного життя. Демократія проголошувала вільний вибір віросповідань, будівництво релігійних споруд, створення й функціонування громадських об'єднань. Не тільки вірники, а й духовенство отримали доступ і до політико-партійної діяльності: вони могли бути членами й управлінцями громадських організацій та політичних партій, брати участь у виборчих процесах різних рівнів, обиратися до органів влади. До другого принципу необхідно віднести гарантування всім національностям рівності прав і свобод, що стосувалося освітньо-культурної та громадсько-політичної діяльності. Це створило можливість легального функціонування громадських організацій та політичних партій національних меншин республіки. Останні стали яскравими виразниками політичних запитів та інтересів етнонаціональних спільнот, відкрили їм шлях до влади, до практики урядування, участі у демократичних виборах різних рівнів тощо.

Названі обставини стали тут унікальною регіональною особливістю міжвоєнного періоду й витворили унікальний регіональний феномен прихильності до демократизму й толерантності серед місцевого населення, який став його ментальною традицією.

У даному виданні подано вибрані тематичні фотодокументи й описи оригінальних матеріалів, які зберігаються у фондах Національного архіву Чеської Республіки в Празі, Державного архіву Закарпатської області, Закарпатського обласного краєзнавчого музею імені Тиводара Легоцького та сектора краєзнавчої літератури «Карпатика» Наукової бібліотеки УжНУ. Завдяки цим архівним та бібліотечним центрам збережено унікальні свідчення тогочасних суспільно-політичних перипетій, проблем і переваг розвитку тогочасної демократії, участі громадян у різноманітних регіональних та загальнодержавних процесах. Усі представлені джерела об'єктивно ілюструють перші кроки місцевого населення у впровадженні в регіоні режиму демократичного врядування, участі в розбудові багатопартійної системи та виборчих процедурах.

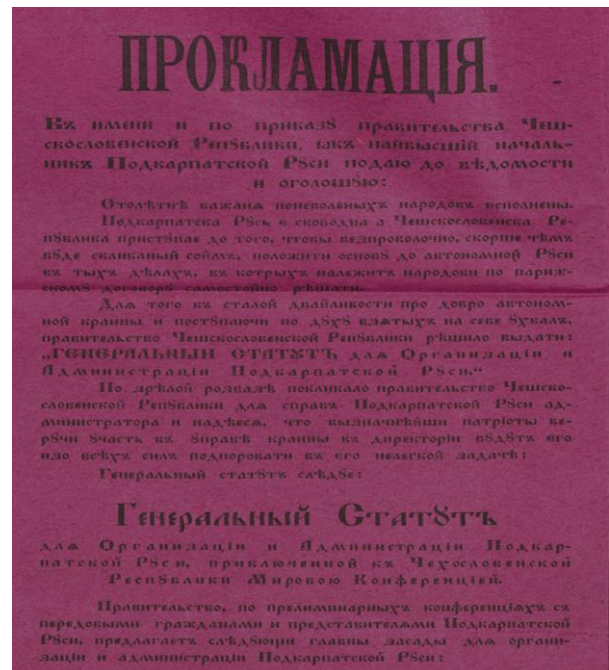
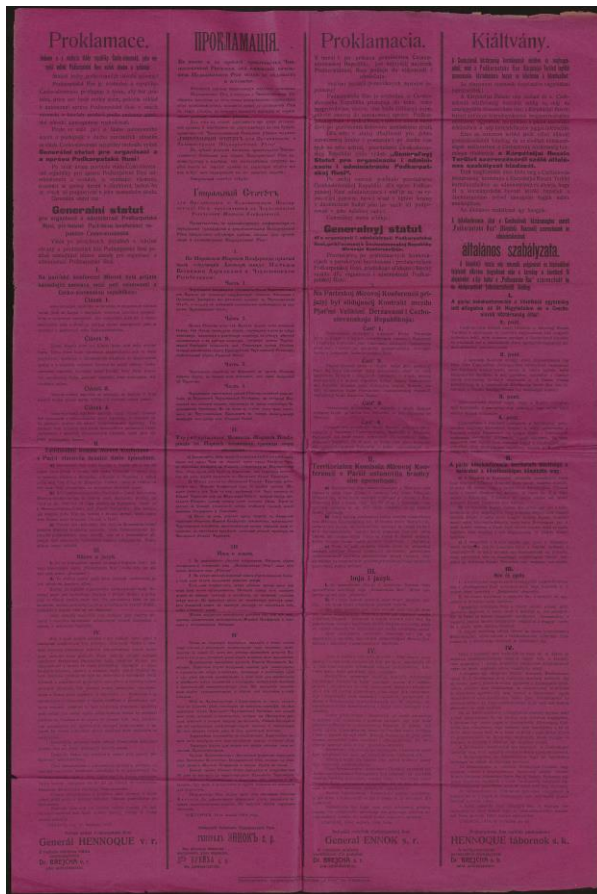
ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Публікація презентованих у буклеті документів є символічною і далеко не повною. Бажаючи ж їх досліджувати більш детально чи просто ті, хто зацікавлені у ознайомленні з цінними артефактами того часу, можуть звернутися до названих архівних і бібліотечних фондів із відповідним запитом. Водночас, ми закликаємо краєзнавців, істориків, інших дослідників історії, культури та традицій, вивчати, аналізувати і популяризувати цікаві сторінки минулого регіону, описувати й пропагувати самобутні особливості регіонального розвитку тощо.

Збережені на архівних та бібліотечних полицях унікальні джерела є об'єктивними свідками тогочасних подій, які визначали долю Закарпаття та його місцевих жителів щонайменше в міжвоєнному періоді, а відголоски цих самоврядних демократичних традицій відчутні і до наших днів. І багато в чому – саме завдяки цим архівним документам можемо сьогодні вшановувати 100-річчя від часу проведення на Закарпатті перших демократичних парламентських виборів, які засвідчили зародження демократичних традицій врядування, що успішно продовжуються й сьогодні на рівні територіальних громад і управлінських центрів та депутатських корпусів різного рівня.

Маріан ТОКАР, Юрій ДАНИЛЕЦЬ

Давід ГУБЕНИЙ: ФОНДИ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВУ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПРАЗІ представляють...

Плакат, що ознайомлює все населення Підкарпатської Русі з Генеральним Статутом для Устрою і Управління Підкарпатської Русі.

Першою адміністративною інструкцією, призначеною безпосередньо для Підкарпатської Русі, став Загальний статут для організації та управління Підкарпатською Руссю, яка внаслідок рішення Паризької конференції увійшла до складу Чехословаччини. Цей документ був затверджений чехословацьким урядом восени 1919 р., який, однак, взагалі не був опублікований у Збірнику законів і постанов. Він був виданий лише як проголошення військового командувача Еннока, але являв собою спробу поєднати реальність і правові норми в функціональне ціле. Крім того, він містив дослівну транскрипцію статей Міноритарної угоди. Внаслідок згаданої фрагментації місцева офіційна мова не могла бути визначена, а організація державного управління всюди послідовно описувалася як тимчасова. Не видання статуту у формі закону чи принаймні урядової постанови зустріло критику навіть з боку чехословацьких юристів. Генеральний статут змінив назву країни – колишня Карпатська Русь стала Підкарпатською.

NA, f. Ministerstvo vnitra I. – stará registratura, kart. 812, sign. 1/16/76, manipulační období 1925–1930.

Адміністратор Ян Брейха на фото 1920 р.

На своєму засіданні 29 липня 1919 р. празький уряд обговорював поза порядком денним питання про керівництво цивільною адміністрацією на Підкарпатті. У той час вона уповноважила міністра внутрішніх справ «надіслати д-ра. Яна Брейха до контракту» з тим, що «відрядження інших чиновників для адміністративної роботи в Карпатській Русі було б можливе після попередньої поради з Др. Брейхом, до якого вони будуть приписані писарями».

NA, f. Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 275, sign. B1921/6, manipulační období 1921–1930.

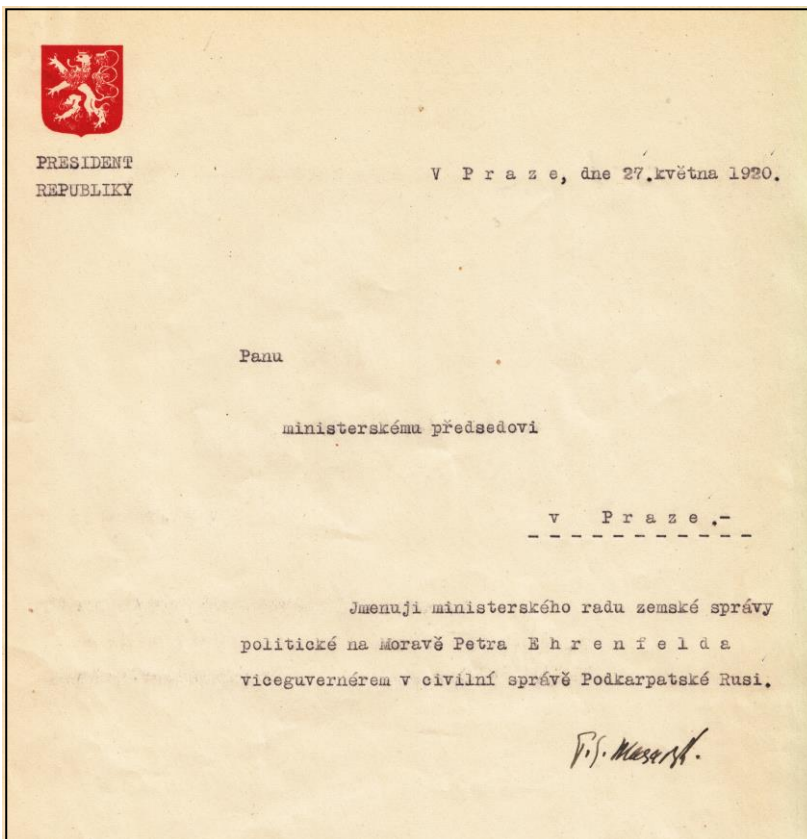

Референт Йозеф Брусак на фото 1919 р.

Ян Брейха мав у своєму розпорядженні ще одного потужного експерта – Йозефа Брусака. 5 червня 1920 р. було призначено наступника Брусака, міністерського радника Франтішека Благу, який обійняв посаду 13 червня. У своїй першій ситуаційній доповіді з Підкарпатської Русі він прокоментував здібності свого попередника Я. Брусака:

«Я не можу не згадати при цьому стані, в якому я застав адміністрацію по своєму прибуттю. Мій попередник, міністр-радник Брусак, за короткий час перебування в Підкарпатській Русі довів, що він є першокласним організатором. Хоча з огляду на повну відсутність політичної бюрократії в Чехії та відсутність русинської інтелігенції взагалі, організація місцевої адміністрації була надзвичайно важкою справою, мій попередник зумів забезпечити, щоб політичні установи в Підкарпатській Русі, доки вона була не під румунською окупацією, були укомплектовані надійними чиновниками, з яких майже всі, хоч здебільшого прибули сюди без попереднього політичного досвіду, є першокласними чиновниками. Виконуючи це надзвичайно важке завдання, мій попередник здобув надзвичайні заслуги для Підкарпатської Русі».

NA, f. Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 4988, sign. B3179/30, manipulační období 1931–1940.

Доповідь президента республіки прем'єр-міністру про призначення віце-губернатора цивільного управління Підкарпатської Русі.

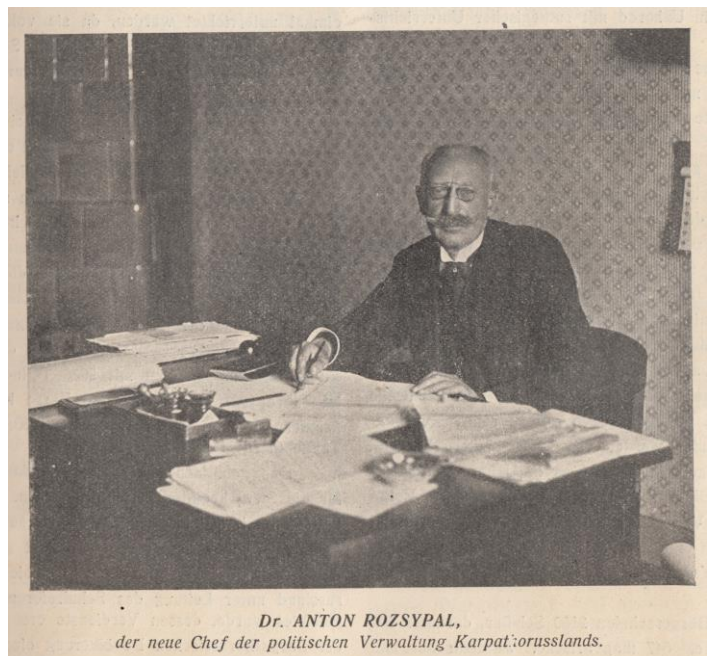
Ще однією особою на чолі створеної державної адміністрації став Петер Еренфельд, досвідчений чиновник з Моравії, який продовжував розбудову державно-управлінського апарату, зіткнувшись з багатьма важкими випробуваннями.

НА, ф. Předsednictvo ministerské rady, kart. 656.

Віце-губернатор Антонін Розсипал.

Антонін Розсипал отримав визнання як окружний губернатор у Кладно під час загального страйку в грудні 1920 року. Завдяки надзвичайним управлінським здібностям він став наступним головою цивільної адміністрації після П. Еренфельда, яку також успішно очолював упродовж більшої частини міжвоєнного періоду. А.Розсипал головним чином прагнув соціально-економічного розвитку країни. Місцеві політики не могли конкурувати з його адміністративним і загальним світоглядом.

НА, ф. Ministerstvo vnitra I. – prezídium (AMV 225), sign. 225-187-4.

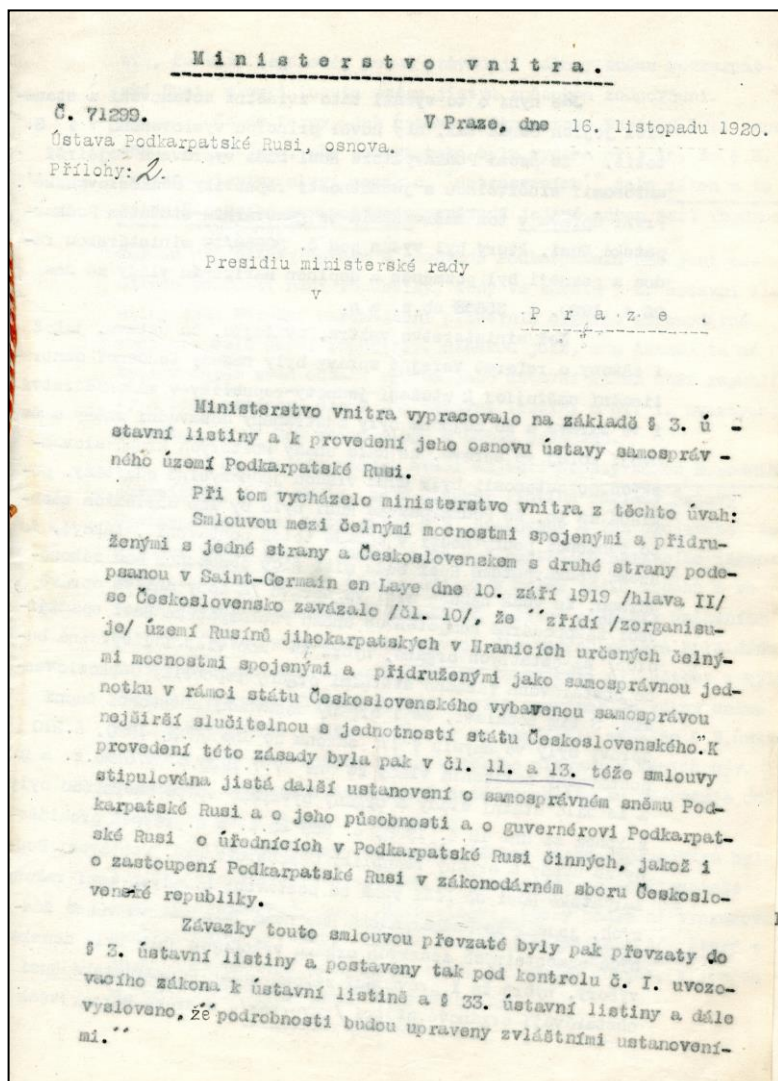

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Політик Яромир Нечас на фото 1923 р.

Серед найбільших чехословацьких знавців Підкарпатської Русі був Яромир Нечас, спочатку чиновник-службовець, а згодом депутат і міністр. Відомий партійний лідер. Під час своєї службової кар'єри він безпосередньо працював на Підкарпатській Русі та боровся за її загальний розквіт. Крім того, він був автором декількох статей про Підкарпатську Русь.

NA, f. Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 7769, sign. N290/2, manipulační období 1941–1950.

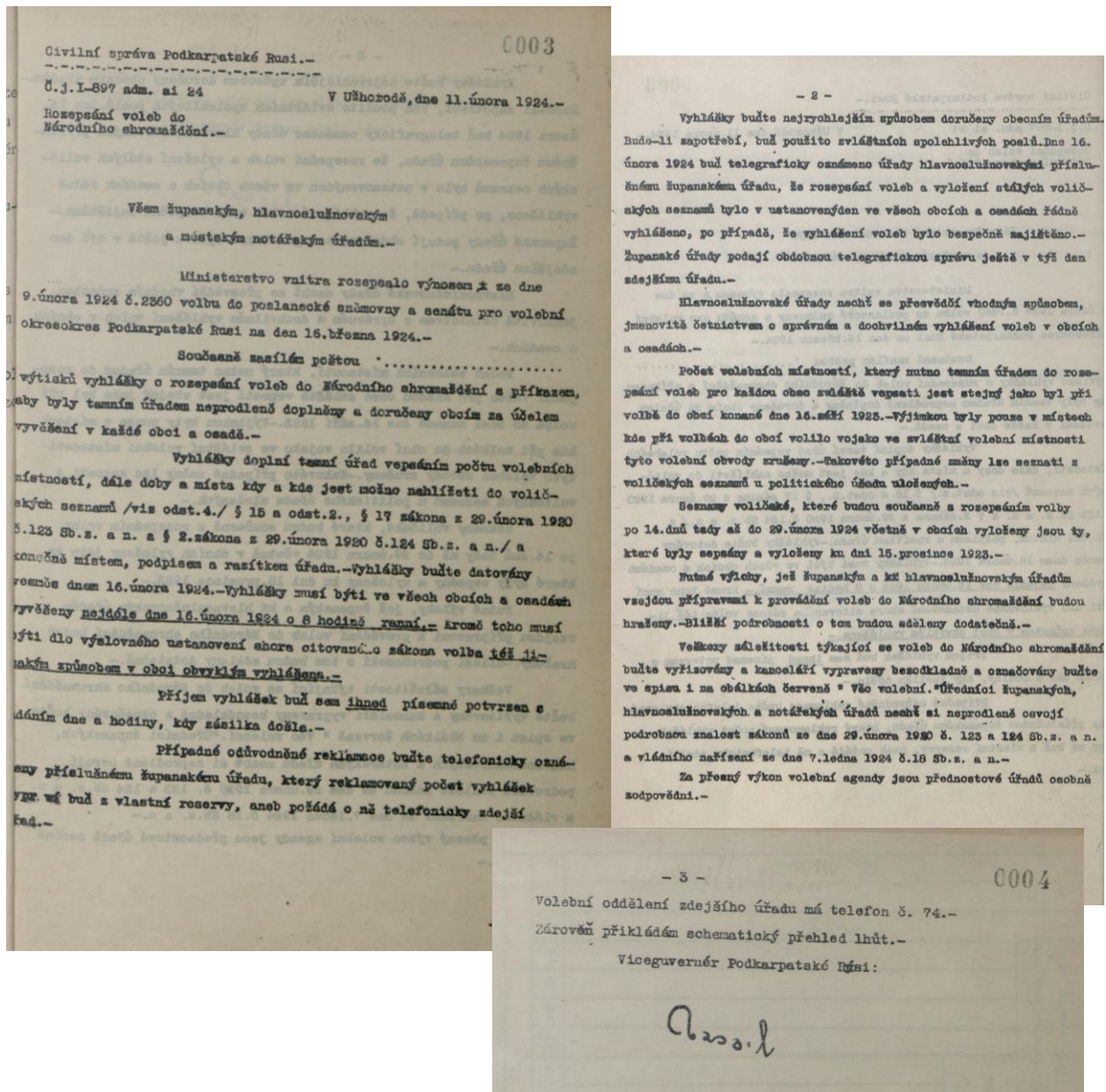

Нездійснений проєкт Конституції Підкарпатської Русі.

Оскільки в міжнародних та конституційних документах говорилося про автономію Підкарпатської Русі, міністерство внутрішніх справ також підготувало таку пропозицію. Однак політичні та безпекові реалії не дозволяли його реалізувати з декількох причин – мовні конфлікти, внутріполітичні заворушення та геополітичні ігри навколо регіону.

NA, f. Předsednictvo ministerské rady, kart. 1856, sign. 401/368.

Михайло МІСЮК: ФОНДИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ представляють...

Циркуляр Цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді про порядок проведення виборів до палати депутатів і Сенату Національних Зборів ЧСР.

11 лютого 1924 р., м. Ужгород

Міністерство внутрішніх справ своїм розпорядженням від 9 лютого 1924 р. № 2360 призначило вибори до Національних Зборів ЧСР для виборчого округу Підкарпатська Русь на день 16 березня 1924 р. Далі в Циркулярі йдеться про висилку поштою зразків відповідних, видрукованих у друкарні, оголошень, які необхідно вивісити в кожному селі. Вони мають бути датовані 16 лютого 1924 року і вивішені не пізніше 16 лютого о 8 годині ранку. У Циркулярі обговорюється порядок роботи жупанських і окружних (районних) управлінь та виборчих дільниць, а також стандарт списків виборців.

ДАЗО. Ф. 63, оп. 1, спр. 493, арк. 3-4.

HIRDETMÉNY

a nemzetgyűlési választások kiírásáról.

A belügyminiszterium a hivatalos lapokban 1924. évi február hó 16.-án kelt rendeletével a képviselőházi választási rendtartás valamint a szenátus összeállításáról a jogerejéről szóló törvény alapján Podkarpatszka Ruszban kiírta a választásokat a Csehszlovák köztársaság nemzetgyűlésébe.

A választások a nemzetgyűlésbe és a szenátusba 1924. évi március hó 16.-án lesznek megtartva.

A képviselőházba 9 képviselő és a szenátusba 4 szenátor lesz választva.

A helyi választási bizottságon kívül, mely az 1919. évi december 19.-én kelt és az állandó választói névjegyzékekről szóló törvény (T. és R. t. 663. sz.) szerint van megszervezve, a választások végrehajtására hivatottak még a következők:

1. Körülírt választási bizottság az egyes községekben.
2. Országos választási bizottság a Polgári Igazgatásnál Uőhorodon.
3. Körülírt választási bizottság vezetői a választásokat a községekben.

Az illető községben megállapították a választási helyiség és ugyanannyi körülírt választási bizottság, még pedig külön a képviselőházba és külön a szenátusba való választás részére.

A körülírt választási bizottság tagjai a választási pártok képviselőiből állanak. Minden pártból annak meghatalmazottja kinevez egy-egy képviselőt és egy-egy pótlagot, ha csak kettő vagy három választópárt van, akkor két-két tagot és két-két pótlagot.

A választási pártok, amelyek jelölnek a képviselőházba vagy a szenátusba, felhívtnak, hogy meghatalmazottjaik által legálább 14 nappal a választás előtt nevezik meg a főszolgabírói hivatalnál (Uőhorod és Munkács városokban a csupáni hivatalnál) képviselőjüket és annak helyettesét a körülírt választási bizottságokba, a képviselőházba illetve a szenátusba való választásokra.

Amennyiben valamely párt idejében nem nevezte meg képviselőit, úgy a politikai hatóság maga nevezheti ki az azt a pártot a tagokat és pótlagokat.

Az országos választási bizottság van hivatva arra, hogy elrendezze a jelölőlistákat és megjelölje a szkrutiniumot (összes számolás stb.).

Tagok a választási pártok meghatalmazottai. Ha több mint 10 választási párt van, akkor a belügyminiszter kinevez 10-12 tagot és ugyanannyi pótlagot a választási pártok meghatalmazottjaiból és azok helyetteseiből.

A választásokat a Nemzetgyűlésbe az állandó választónévjegyzékek alapján, melyeket az 1923. dec. 15.-én megkezdett kiigazítással lettek megállapítva, ejtik meg. Ezen névjegyzékek 14 napon keresztül egészen 1924. év február hó 29.-ig a _____ községi hivatalnál megtekinthetők köznapokon _____ óráig, szombaton mindig a déli órákban is és vasárnap déli 8-12 óráig.

A névjegyzékbe mindenkinek joga van betekinteni és abból másolatot vagy kiírást eszközölni, amennyiben ezzel másokat ugyanezen jog gyakorlásában nem gátol. Ezen rendelkezések szabályos megtartása felett a helyi választási bizottság tagjai őrködnek.

A választási pártok kötelezve vannak 2-2 példányban beadni a jelölőlistájukat a képviselőházba valamint a szenátusba való választáshoz legkésőbb 1924. év február hó 24.-én déli 12 órájáig az országos választási bizottságnak a Politikai igazgatásnál Uőhorodon.

A jelölő listáknak idejében való elrendezése érdekében felszólíttatnak a választási pártok, hogy megbizottjuk a jelölő listát személyesen adja át az országos választási bizottság elnökének úgy, hogy ő azonnal figyelemztethessen az esetleges alaki hibákra.

Senki sem jelölhető a nemzetgyűlés mindkét házába.

Hogy a jelölő lista érvényes legyen el kell lennie látva oly választóknak legkevesebb száz hivatalosan hitelesített aláírásával, kik Podkarpatszka Rusz valamely községének választási névjegyzékében benne vannak. A választó aláírásánál megjelölendő a község, melynek választói névjegyzékébe a választó fel van véve. Az aláírásokat hitelesíti a jegyző, a bíróság vagy a politikai hatóság. Az aláírónak elhalálozása az aláírás visszavonása vagy választójogának elvesztése nem befolyásolja a jelölő lista érvényességét.

1. A jelölő-listának tartalmaznia kell:
2. A párt megjelölését
3. A jelöltek vezeték- és előnévét, lakását és foglalkozását. Mindezen jelölőit sorrendje arab számjegyekkel jelölendő meg.
4. Megjelölését a párt meghatalmazottjának és helyettesének, az a pontos címével. Ha nincsenek megjelölve, akkor az első aláíró vételek a párt meghatalmazottjának és a második és további helyeken aláírtak az ő helyetteseinek. A jelöltek nem lehetnek a párt megbizottjai vagy azok helyettesei.
5. A párt jelölhet a képviselőházba legfeljebb 12, a szenátusba legfeljebb 6 személyt.

Ezen hirdetmény a községben és az összes telepeken nyilvános helyen 14 napra kiüggesztendő.

1924. évi február hó 16.-án.

Kiüggesztve 192 _____
Levéve _____

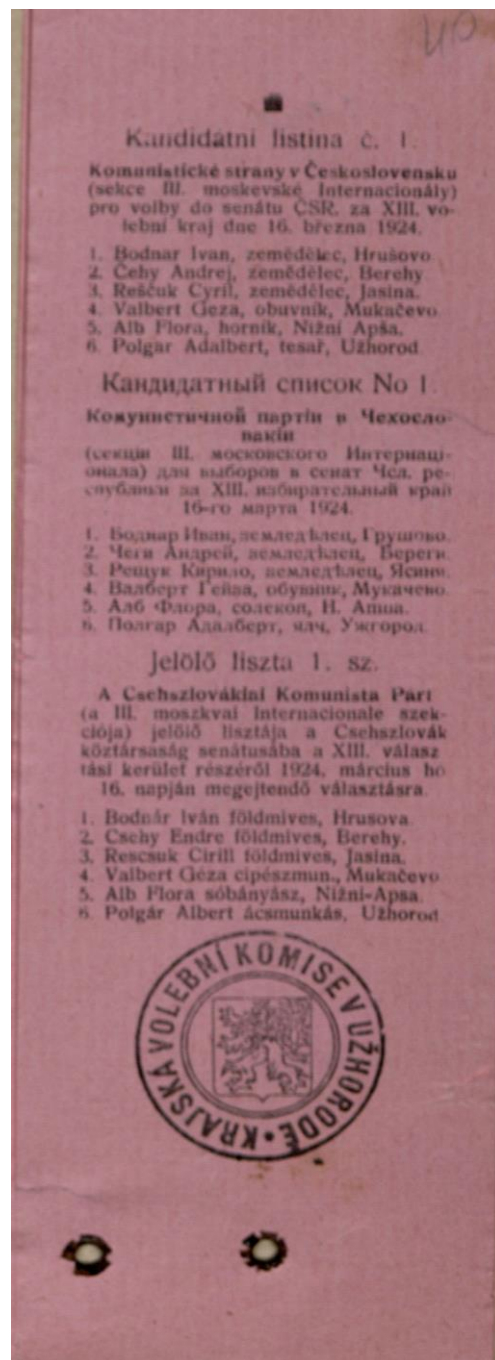
Főszolgabírói hivatal
a hivatal főnöke.

1.

Оголошення про проведення виборів угорською мовою.
16 березня 1924 р.

[illegible]

13

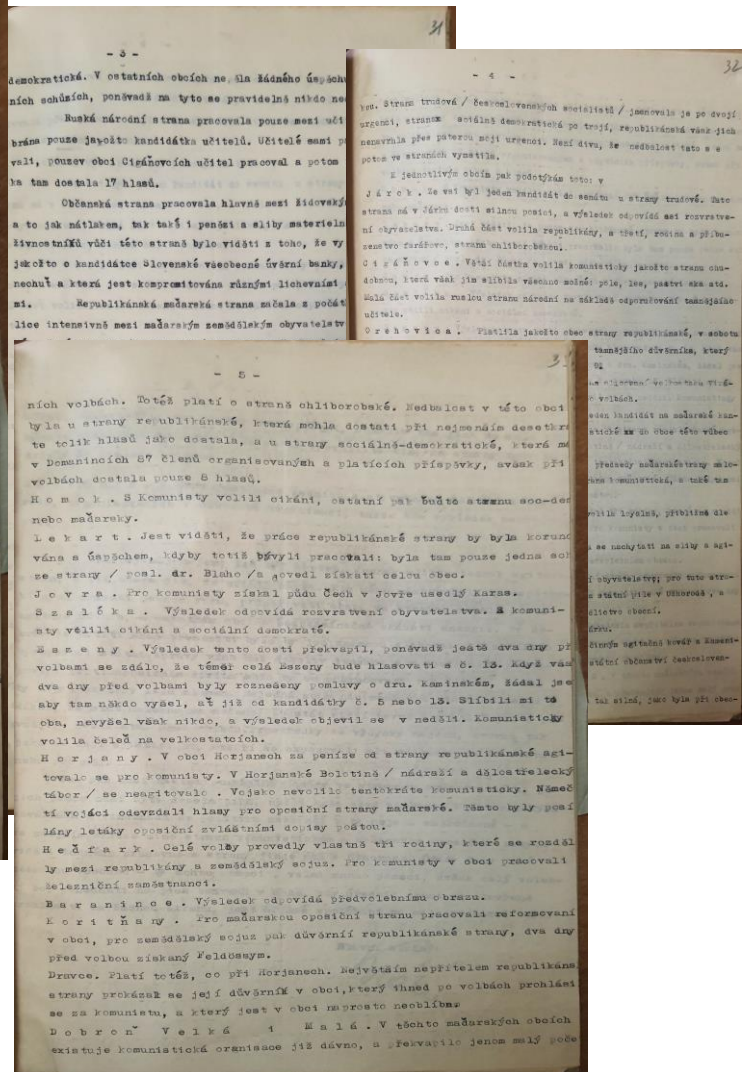
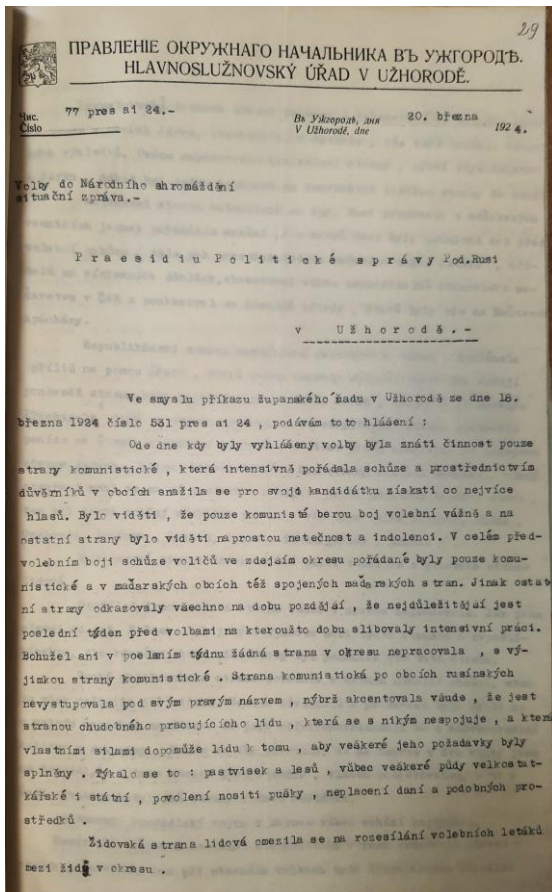
Кандидатський список № 1 (Комуністичної партії Чехословаччини) з виборів до сенату і парламенту ЧСР.

Листівка чеською, руською (місцевою) та угорською мовами.

16 березня 1924 р.

ДАЗО. Ф. 15, оп.3, спр. 1261, арк. 40

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Окружене управління в Ужгороді – Президія Політичного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді. 20 березня 1924 р., м. Ужгород

Окружене управління в Ужгороді повідомляє про ведення передвиборної кампанії в селах Ужгородського округу наступними політичними партіями: КПЧ, Єврейською народною партією, Карпаторуською трудовою партією, Автономною партією автохтонів на Підкарпатській Русі, Європейською землеробською партією, Республіканською землеробською партією, Автономним земледільчим союзом, Незалежною угорською соціал-демократичною партією, Руською національною партією, Громадянською партією та Республіканською угорською партією. Їхні «уповноважені» проводили в селах округу збори та зустрічі з виборцями з метою отримати якнайбільше голосів за своїх кандидатів на виборах. Більшість партій, за винятком комуністів та угорських організацій, поставилися до передвиборчої кампанії легковажно та байдуже. У повідомленні аналізуються також результати виборів у наступних селах Ужгородського округу: Гомок, Лекарт, Йовра, Салока, Єсень, Горяни, Гедьфарк, Баранинці, Коритняни, Дравці, Велика та Мала Добронь, Радванка.

ДАЗО. Ф. 12, оп. 1, спр. 185, арк. 29-34

Császár: *Farsolany* község.
 Választási helyiség.
 Választási helyiség.
 Választási helyiség.

Gólosucyjij katalog máe bitya zgotovlenyj zadvolnostjo.
 Hlasovací seznam budij vyhotoven dvojnjo.
 A szavazási jegyzék két példányban állítandó ki.

Голосующий каталог Hlasovací seznam-Szavazási jegyzék

do skončování výsledek výboru do parlamentu" (sestaviti) ktorí obdržali dny mjesice p. 192
 k zjištění výsledku volby do poslanecké sněmovny" (sestaviti) konané dne
 a képviselőháza" (sestaviti) való választási eredményeinek megállapítására, mely 1924 év
 március 16-án lett megtartva.

Сумма всех выборок до выборок упорядоченных, и то:
 S-účel všech voličů k volbě oprávněných, a to:
 Az összes választásra jogosított szavazók száma és pedig:

мужов — mužů — férfi	154
жен — žen — nő	194
Совокупно — Celkem — Összesen	348

Сумма выборок, которые выборок дально сущности, и то:
 S-účel voličů, kteří se volby skutečně účastnili, a to:
 Azon választók száma, kik a választáson tényleg résztvettek és pedig:

мужов — mužů — férfi	156
жен — žen — nő	177
Совокупно — Celkem — Összesen	333

У выборной сумм было найдено . 333
 Ve volebním soudu bylo shledáno .
 A választási urnában találtatt .

Содержащих об ашислах . 361
 amely tartalmazza .

За неправомерно было проголошено 40
 Za neprávětně bylo prohlášeno
 Érvénytelenül lett nyilvánítva

Совокупно также передано 321
 Celkem též odevzdáno
 Összesen tehát le lett adva

З них приклад на кандидатуру листу парти:
 Z nich příklad na kandidaturu listu strany:
 Ebből péld az alábbi pártok listájára:

1. Христианская партия	192	szavazat
2. Христианская партия		
3. Христианская партия	3	
4. Христианская партия	103	
5. Христианская партия	1	
6. Христианская партия	10	
7. Христианская партия	5	

* Что ес не годны, мае битьи аргументы. — Neholdi se budij árgument. — Nem kívánt árgument.

8. *Amirski Ellilivoboh'storn*
9. *As Antomun pildmies nistaz*
10. *Mugitka muget see-dem-past*
11. *Amirski Nistorn'storn*
12. *Alcarnski, storn pro pildmies, dms.*
13. *Wistat-sazgi muget pildmies past*
14.
15.

Сочинено и подписано.
Скопено а родрисно.
Бележе е aláиrа.

B *Leopoldum* 218 16. 11. 1924
V dne 192 évi hó 4. n

Председатель окружной избирательной комиссии:
Председатель областного совета комитет:
А kerületi választási bizottság elnöke:
Ernőcs Lajos

Местопредседатель окружной избирательной комиссии:
Местопредседатель областного совета комитет:
А kerületi választási bizottság alelnöke:
Beke László

Члены окружной избирательной комиссии:
Члены областного совета комитет:
А kerületi választási bizottság tagjai:
*Fusa Antal,
Szabo Gyula,
Lemmel Lajos,
Fennsék László + many others. Kiss J.*

Письмоводитель:
Zsigorvát?
Leopoldumváros.
Kiss J.

Заступник городского уезда.
Заступник областного совета.
А felügyelő hivatal megjelölés:
Kiss J.

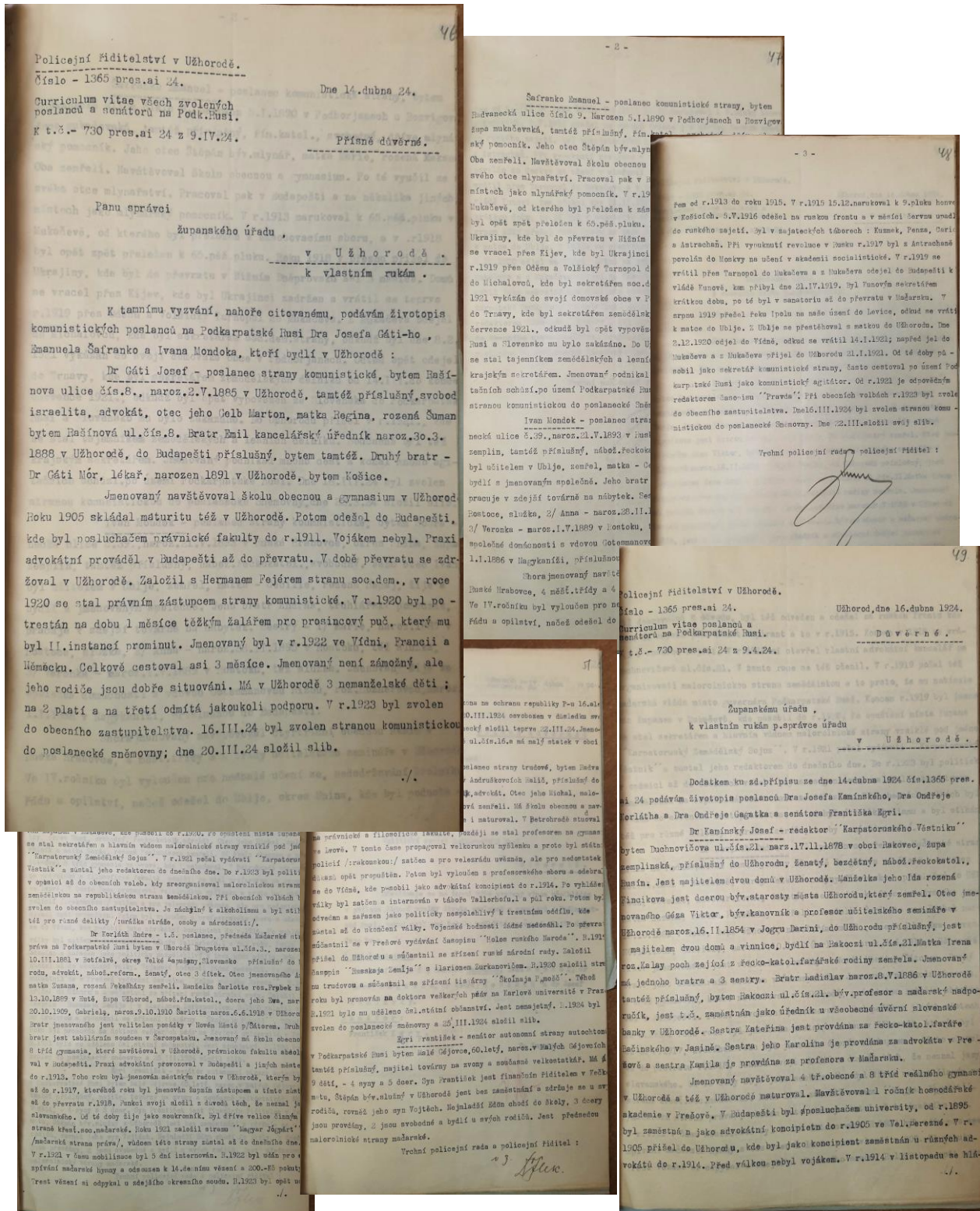
Lán An., Ubband

1. Усього в селі дійсних виборців 353, з них 159 чоловіків і 14 жінок.
2. Усього у виборах узяло участь 333 виборці, з них 156 чоловіків і 177 жінок.
3. З виборчої урни було вилучено 333 виборчі конверти, що містили 361 виборчий бюлетень, причому 40 бюлетенів було визнано недійсними. Загалом було передано 321 бюлетень.

ДАЗО. Ф. 15, оп. 2, спр. 505, арк. 85-85 зв.

Туша Антал, Сабо Дюла

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Полицейська дирекція в Ужгороді – Жупанському управлінню в Ужгороді.
(Два повідомлення від 14 та 16 квітня 1924 року).

Біографії депутатів та senatorів на Підкарпатській Русі.

У повідомленнях наводяться біографічні дані наступних політичних діячів:

1. Д-р Й. Камінський, 2. Д-р Еге. Корлат, 3. А. Гагатко. 4. Ф. Егрі. 5. Ем. Шафранко, 6. І. Мондок, 7. Й. Гаті.

ДАЗО. Ф.12, оп. 1, спр. 185 арк. 46-51

**Михайло ДЖАХМАН: ФОНДИ ЗАКАРПАТСЬКОГО
ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
імені ТИВОДАРА ЛЕГОЦЬКОГО представляють...**

Годъ изданія IV. Ужгородъ, 2-го марта 1924. Номеръ 5.

КАРПАТО-РУССКІЙ ВѢСТНИКЪ

Официальный органъ Республ. Земледѣльской Партіи въ Подкарп. Руси.

Редакція и администрація газеты:
Ужгородъ, ул. Духновича ч. 21.
Редакторъ: Дръ Іосифъ Каминскій.

Цѣны предплатъ „Карпато-русскаго Вѣстника“
На годъ . . . 30— К. На четверть года . . . 7-50 К.
На полгода . . . 15— К. До Америки на годъ . . . 2 долл.
Поодинокое число 1 К.

Земледѣльцы въ одномъ таборѣ!

Въ соединеніи сила!

Голосуйте всѣ на листъ число **5**
вашей единственной русской
ЗЕМЛЕДѢЛЬЧЕСКОЙ ПАРТІИ!

Наши кандидаты въ парламентъ:

1. **Василій Щерецкій**, земледѣлецъ и военный инвалидъ (Н.-Верецьки),
2. **Дръ Іосифъ Каминскій**, владѣтель винницы, редакторъ, подпредсѣдатель Цент. Русской Народной Рады (Ужгородъ),
3. **Дръ Петръ Петригалла**, староста города Мукачево, гл. жупный лѣкарь,
4. **Василій Величко**, земледѣлецъ, староста города (Хустъ),
5. **Павель Сидоръ**, земледѣлецъ, секретаръ нашей партіи (Мукачево),
6. **Василій Такачъ**, земледѣлецъ (Вел.-Севлюшъ),
7. **Петръ Коцака**, земледѣлецъ (Калникъ),
8. **Николай Катеринюкъ**, земледѣлецъ (Рахово),
9. **Андрей Кухта**, земледѣлецъ, староста (Середное),
10. **Василій Ильтю**, земледѣлецъ (Доробратово),
11. **Николай Рещукъ**, земледѣлецъ (Ясень),
12. **Петръ Токаръ**, земледѣлецъ (Нягово).

Не давайте ни одного голоса
обманщикамъ-коммунистамъ!

Голосуйте только на **№ 5**
кандидатскій списокъ
Республиканской
Земледѣльской партіи.

У фондах Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Тиводара Легоцького помітне місце займає збірка агітаційних передвиборчих матеріалів 1924 – 1939 рр. Вона нараховує близько 50 оригінальних музейних предметів на дану тематику, не враховуючи періодичних видань. Умовно їх можна поділити на політичні передвиборчі плакати, програми партій, брошури, листівки, кандидатські списки та передвиборча агітація у періодичних виданнях того часу. У зібранні найповніше представлені матеріали популярних в той час партій у краї: Християнська народна партія (Руська хліборобська (землеробська) партія), Автономний землеробський союз, Карпатська трудова партія, Комуністична партія Чехословаччини (КПЧ), Соціал-демократична партія Чехословаччини, Аграрна партія та ін. Також у збірці є передвиборчі агітаційні матеріали, які представляли угорську та єврейську спільноти краю.

Передвиборча агітаційна реклама Республіканської землеробської партії Підкарпатської Русі в газеті «Карпато-Руський вісник». 1924 р.

Читайте тѣмъ, которые читати не умѣють. — Передавайте изъ рукъ въ руки!

Каждый русскій человекъ,

который ТРУДИТСЯ на землѣ,
который ТРУДИТСЯ съ плугомъ,
который ТРУДИТСЯ съ косою,
который ТРУДИТСЯ съ топоромъ и пилою,
который ТРУДИТСЯ въ фабрикахъ, баняхъ и на заводахъ,
который ТРУДИТСЯ на желѣзныхъ дорогахъ,

Каждая русская женщина,

которая ТРУДИТСЯ въ домашнемъ хозяйствѣ,
которая ТРУДИТСЯ съ серпомъ и сапою,
которая ТРУДИТСЯ надъ воспитаніемъ дѣтей.

каждый, кто ТРУДИТСЯ руками или умомъ,
каждый, кто ТРУДИТСЯ и живетъ своимъ ТРУДОМъ,

при выборахъ въ парламентъ и сенатъ въ недѣлю
16-го марта 1924 г. отдастъ свой голосъ только

Карпаторусской Трудовой Партіи

съ числомъ 3.

Типографія Михолай Поляши, Ужгородъ.

Політична агітаційна листівка Карпаторуської трудової партії на виборах до чехословацького сенату та парламенту. 1924 р.

Читайте и передавайте з рук до рук,
з хижѣ до хижѣ, из села до села,
од Русина до Русина!

Лист до моих братьов русинов хлѣборобов.

Книгопечатня Акц. Тов. „Унію“ в Ужгородѣ.

ЛИСТ ДО МОИХ БРАТОВ РУСИНОВ ХЛѢБОРОБОВ.

Читайте и з рук до рук давайте.

**Руській хлопе, руська жоно, руській
паробче и руська дѣвко!**

Слушайте, что Вам скажем. Слушайте як Божого слова, бо тото є Божое дѣло, од людей нещастя одвертати!

Коли не хочете мотуза собѣ на шею, коли не хочете ще большоѣ бѣды як до теперъ, коли не хочете марне пропасти, то опамятайтесь поки час, поки не выбила ще послѣдня година.

Тотѣ, котрым Вы вѣрили, запродали Вас! Тотѣ, котрѣ самѣ себе, як Вашѣ приятелѣ величали и котрых всѣ пань перед народом так дуже хвалили, злакомилися на Юдин грош и

14

лиши в тот день колыску и йди добывати долѣ для Твоеѣ маленькоѣ дѣтины! Станьте ведно як скала, а руська правда побѣдитъ.

Русине знай, ож на Подкарпатской Руси есть лиш одна народна партія, а то руська хлѣборобьска партія и лем на ню маеш голосовати.

Най Бой благословить наш край и наш руський народ!

А теперъ Вас всѣх моѣ братья и сестры: руськѣ хлопы, руськѣ жоны, руськѣ паробки и руськѣ дѣвчата красно та любовно поздравляю

ваш щирый брат

Иван Мовчак
русин-хлѣбороб.

Залѣся, 16 фебр. року
Божого 1924.

Політична передвиборча брошура Руської хліборобської (землеробської) партії «Лист до моїх братів хліборобів». Ужгород. 1924 р.

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

РОЧНИК XXV **СВОБОДА** (ПЕРЕЖЕ „НАУКА“)

Теofil Syrotiuk, hl. sluzhnyj, županskij ūfad
VelkySevljuš

фeбpуapа 1924. p. ЧИСЛО 8

НЕЗАВИСИМА, БЕЗПАРТІЙНА, КУЛЬТУРНО-ПОЛІТИЧНА І ТОРГОВЕЛЬНА ГАЗЕТА ПОДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ.

ВЫХОДИТЬ РАЗ НА ТЫЖДЕНЬ В ЧЕТВЕРЬ.

АДРЕС РЕДАКЦИИ И АДМИНИСТРАЦИИ СВОБОДА (SVOBODA) УЖГОРОД, Капитульская ул. 11. ♦ Духовная ул. 12.

Преплата: на рок ... 40 Кч. на границу ... 60 до Америки 3 дол. ПОДПИСНОЕ ЧИСЛО 1 КЧ.

ЗА ОБЪЯВЛЕНИЯ ПЛАТИТСЯ:
За 1 стр. ... 1000 Кч. 1/2 " ... 130 " 1/4 " ... 80 " 1/8 " ... 40 "

8 **РУСИНЫ, ХРИСТИАНЕ!** **8**

Голосуйте лиш на РУСЬКУ ХЛѢБОРОВСКУ ПАРТИЮ! Честный русин не подпореу ворогов своеѣ церкви и своеѣ народности!

Клир и политика.

Без всякого osobного интереса, токмо из горячей любви ко всему своему подаваю сеѣ рядки. Не може ни один брат коллега за мало цѣнити важность времени, и одступити от напрямую едино вывести могучого из глубины опасности. Мы священники привыкли ид тому, обы все другой экспонировать за нас, а готовѣ плоды на золотом блюдѣ нам на стол ставит. Мы протестуем, мы маем здоровѣ

туци каритативнѣ убѣжище и пр. Далѣе еще много духовноѣ працѣ а успѣха мало. Аж отколи на теренумѣ, гдѣ суть нападены, боюють, полѣпшаються обстоятельство. Из другоѣ стороны примѣр Бельгии и Нѣмечины голосно говорять, что принесе участь клира в политикѣ. Далѣе: во Голандии, у краю Troelstr-и, вождя интернациональной социалдемократии, духа покровар-

(Лука 16. гл.) кто oportune-improptune не проповѣдуе Христа распятого. Со найлѣпшою надѣєю во здоровый розсудок духовников подаем сии рядки, а во послѣдней хвилѣ прошу всеѣх со братскою любовью: Горѣ до працѣ! Еще много можно сохранить! Л.

ПРИМѢТКИ.

Опять продають наши лѣсы. Аграр-

листа наша побѣдила. И вѣруем, что побѣдит, бо народ наш кже не дастся так легко зловити чужими агитаторами, для чужих цѣлей, против своих интересов! Свой до своего!

Вождь аграрников довог-дого вадился меж собою, никак не знали порозумѣться, аж кто из них мае быти першій. Балог Юрко каже, что он селянин, Каминский опять хвалиться, что быв вождом партии, но приходит Петригала и „густорѣ“ же претендент, он найскорше продаѣся аграрникам. И коли ще сик и недовадился, приходит Франкенбергер и

Передвиборча агітаційна реклама Руської хліборобської (землеробської) партії в газеті «Свобода». 1924 р.

Земля наша мати!

РУСЬКА НИВА

УРЯДОВА НОВИНКА РУСЬКОЇ ХЛѢБОРОВСКОЇ (ЗЕМЛЕДѢЛ.) ПАРТІИ.

ВЫХОДИТЬ: ТРИ РАЗЫ НА ТЫЖДЕНЬ.

АДРЕС: „Руська Нива“ (Ruska Nyva) Ужгород, ул. Капитульская число 9. ЧИСЛО ТЕЛЕФОНУ 219.

ПРЕДПЛАТА:
На рок ... 30 Кч.
На пов рока ... 15 „
За границу ... 40 „
В Америку на рок ... 2 Дол.

Едно число 60 гел.

РОК V. Ужгород, дня 4-го марта 1924. ЧИСЛО 11.

8 **РУСИНЫ ХЛѢБОРОБЫ!** **8**

Голосуйте на листу Руської Хлѣборобської Партіі! Наші листы будутъ мати число 8 и знак: ■■■■■ ■■■■

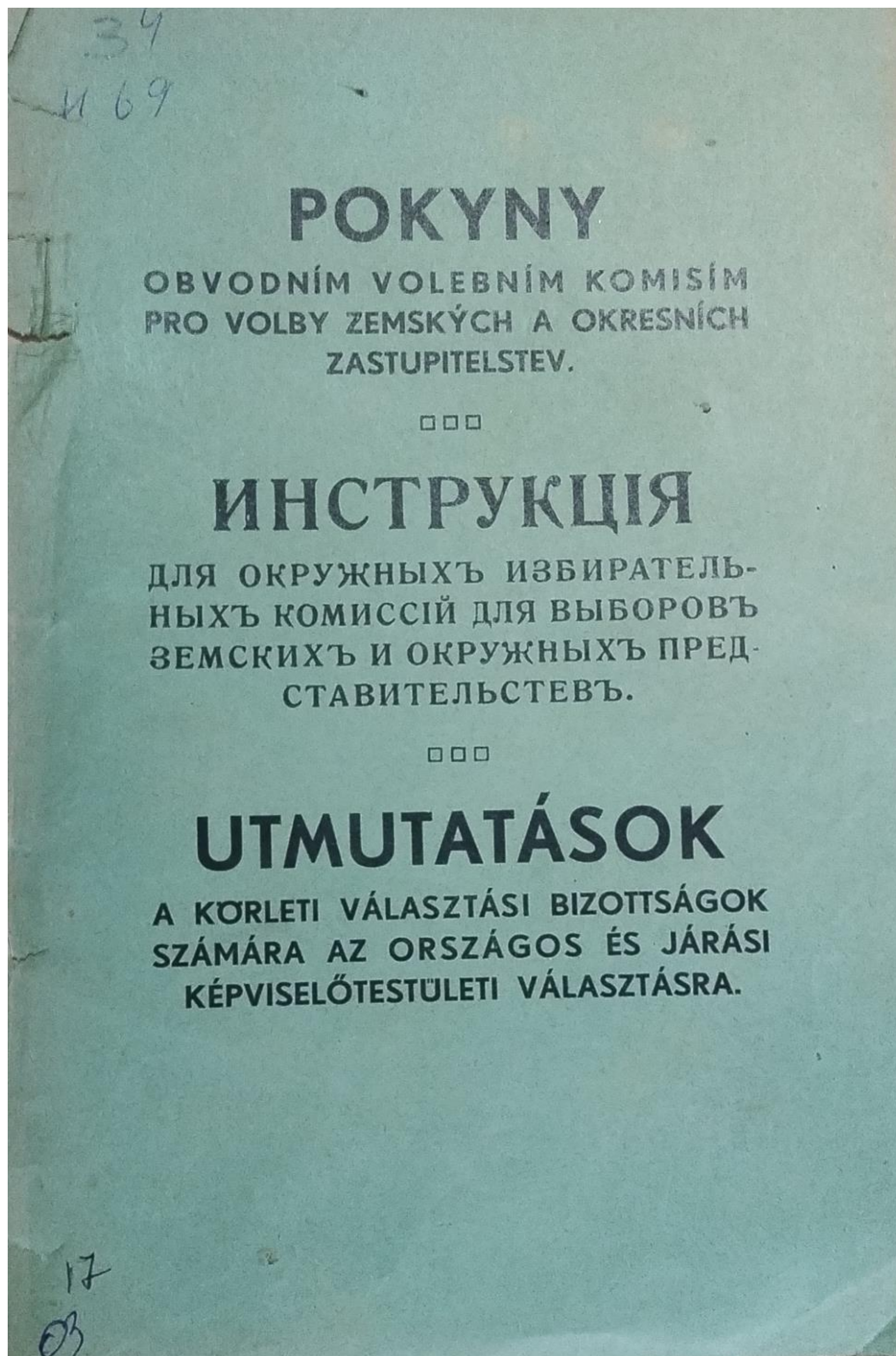
Не давайте себе баламутити!

ВЫБОРЫ И БРАТЯ ЧЕХИ. Кандидаты руської хлѣборобської партіі на послов до народного згромадження в Празѣ.

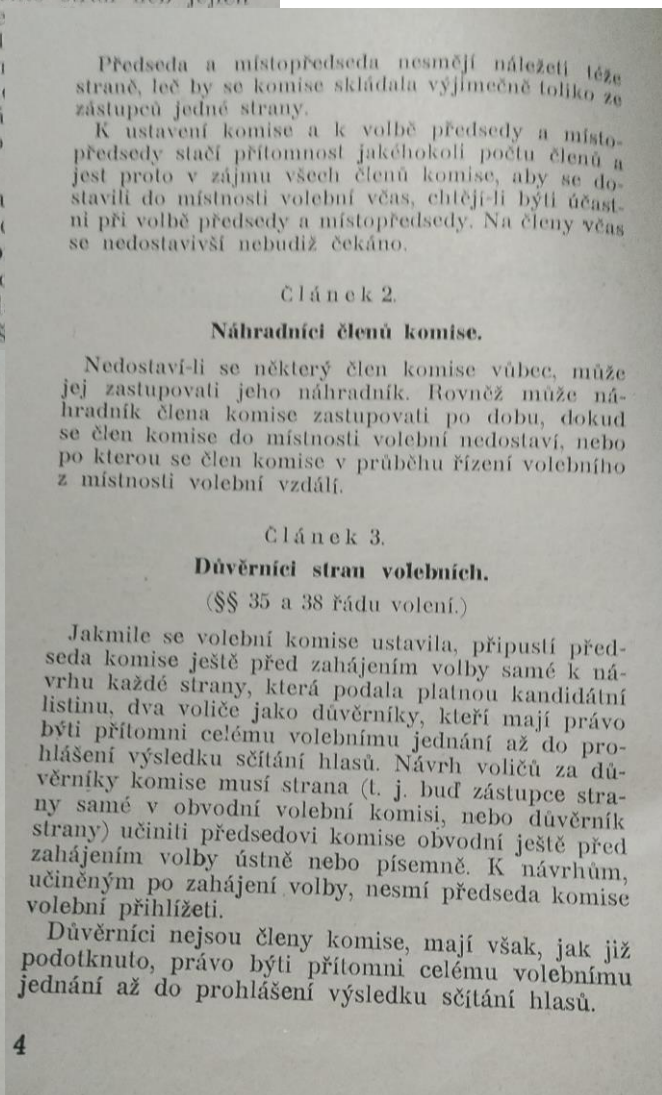
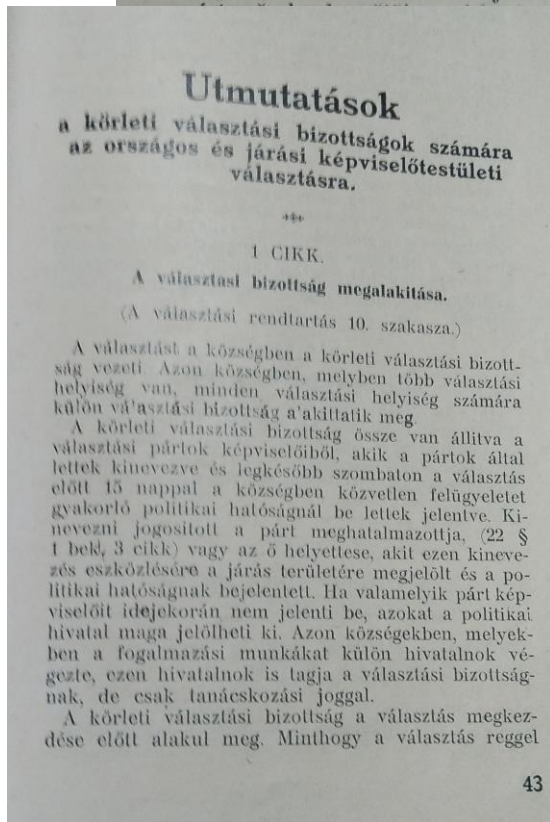
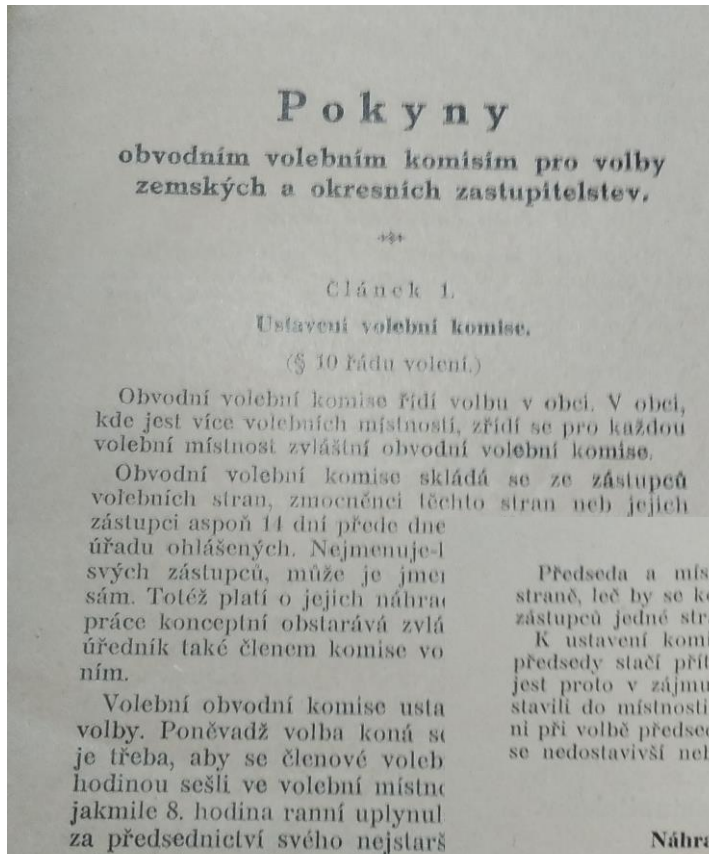
Дня 16. марта выбере наша мала

Передвиборча агітаційна реклама Руської хліборобської (землеробської) партії в газеті «Руська Нива». 1924 р.

**Марія ЧОРНІЙ: СЕКТОР КРАЄЗНАВЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«КАРПАТИКА» Наукової бібліотеки Ужгородського
національного університету представляє...**

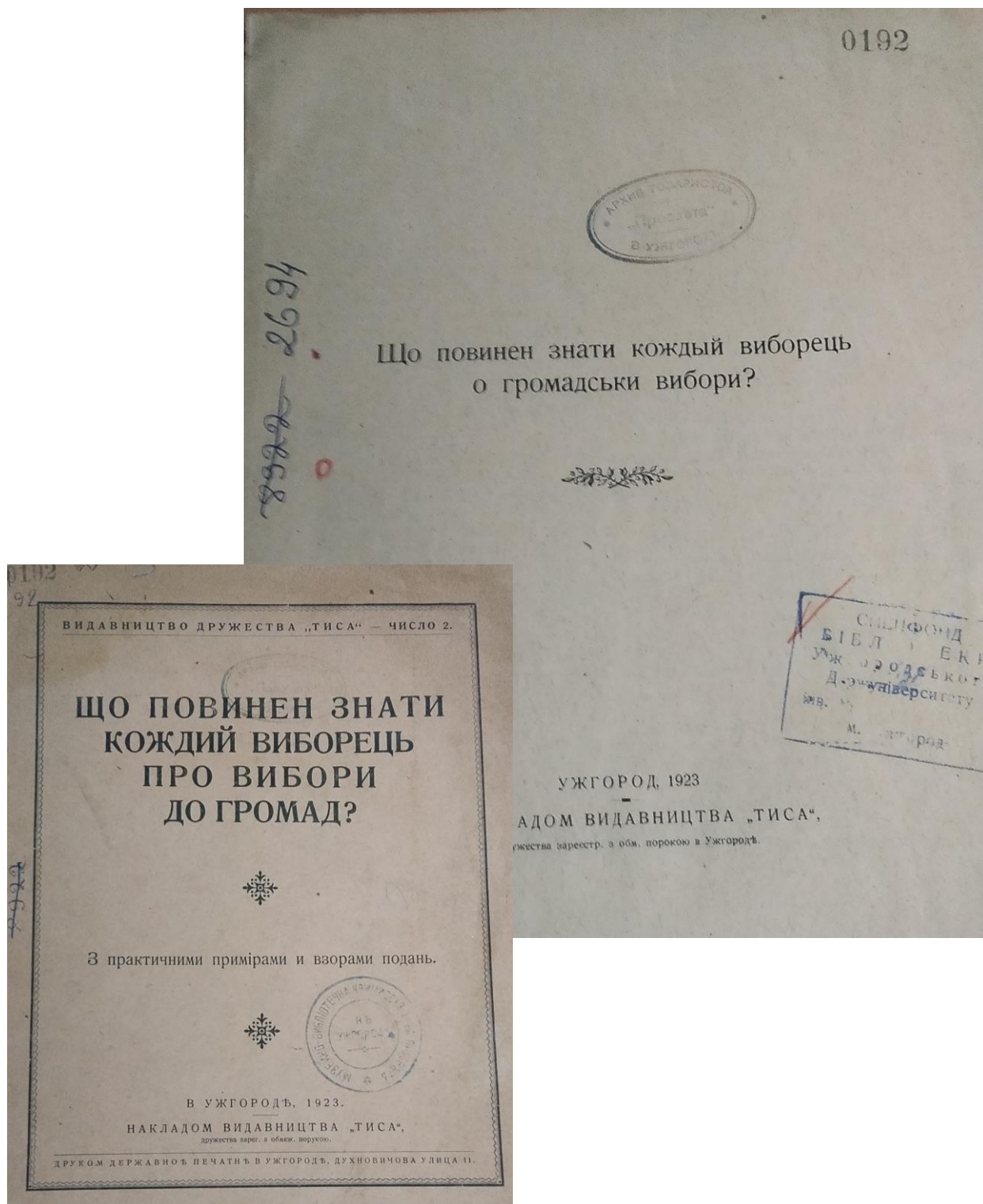

Довідник про процедуру виборів на основі законодавчих норм і приписів. Видання трьома мовами (чеською, руською (місцевою), угорською). Для місцевого населення, яке вперше проходило досвід участі у виборчих процесах – це свого роду повчальна методичка.

У виданні довідково й популярно розкрито основні аспекти виборчого процесу, професійні обов'язки членів виборчих комісій та інше.

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Практична методичка для виборця. Видання у доступній формі роз'яснює права і обов'язки виборців, їхню відповідальність за вибір та голосування як важливі суспільно-політичні дії, що відбувалися в житті тогочасних громадян уперше.

ВИТОКИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Вступ.

Закон про вибори до рад громадських виданий дня 31. януара 1919 року под числом 75. збору законів и розпорядків нашої Республіки обов'язує також и на Подкарпатской Русі. Тим самим перестав обов'язувати старий мадярський закон.

На Подкарпатской Русі буде сей закон обов'язувати так довго, доки Сойм наш не ухвалить окремого виборчого закона до рад громадських.

На яких засадах опирає ся новий закон?

кандидатів, котрі поставили и зго-
лосили урядови політичні партії
або якась виборча група а виборець
мусить голосувати лише на одну з
тих ліст. А хотьби на тій ліст і
була яка особа, котрої виборець
не хотів би, то не вільно тої
особи вичеркати, а зглядно таке
вичеркнення не має значіння и голос
буде важкий и для того кандидата,
котрий був на лістї перечеркнений.

Хто має право виберати?

Виборче право має кожний го-
рожанин нашої Республіки без ріж-
ницї пола (чи муж чи жона), котрий
є записаний до статих виборчих спи-
сїв в громадї.

Виборче право вояків.

Новий закон дає виборче право
також и воякам. Вояки мають право
голосувати до рад громадських в
той громадї, в котрій сповняли
службу в день вложення виборчих
списїв, то є дня 15. юнія або 15.
децембра даного року.

Кого мож виберати?

Вибирати на члена громадського
представництва мож тих мужчин
або тї жінщини, котрі:

- 1) мають виборче право в тої
громадї, значить є записані до ви-
борчих списїв тої громади,
- 2) мають 26. лїт в день виборї

14

Внутр кожної групи є вибрані
за членів гром. заступництва кан-
дидати послї порядку, як є на-
ведени на лістї кандидатів,
одповідно до числа голосів при-
падаючих та дотичну групу. Прочі
кандидати суть в том порядку за-
ступниками.

В першом нашом примірі кан-
дидувала кожда виборча група по
24 особи. Членами гром. заступни-
цтва будуть в першій групі А лиш
перших 12 кандидатів, у групі Б
лиш перших 7 кандидатів, у групі В
лиш перших 5 кандидатів, прочі
кандидати будуть заступниками. Група
А буде їх мати 12, група Б 13, а група
В аж 15.

Тут не обов'язує якийсь припис,
щоби група висилала до гром. за-
ступництва лиш тільки заступників,
скільки виносить половина числа
членів гром. заступництва вибраних
дотичного групою. Заступників му-
сить бути найменше только,
скільки виносить половина
членів заступництва кожної
групи. Чим менше мандатів при-
падає на докотру групу, тим більше
заступників будуть мати вибрані
члени. Розумієся если група кандид-
ує найменше только кандидатів,
скільки членів гром. заступництва
має вибрати.

Колиби на докотрої лістї кан-
дидатів было більше кандидатів
як се дозволяє закон (то єсть лиш
о половину більше як число членів
гром. заступництва вибратися маю-
чих), тоді на сесію надвишку не
звертаєся уваги. Отже, як вибираєся
24 члени гром. заступництва, то
мож на лістї умістити лиш 36 кан-
дидатів.

Вибори послї засади реля-
тивної більшости.

В громадах до 700 жителїв
одбуваються вибори послї засади
релятивної більшости. То значить,
що вибраними стають в тих
громадах кандидати тої ви-
борчої групи, котра одер-
жала найбільше число голо-
сов, а при вибори старости, под-
старости, гром. ради и комісії котра
достала більше як половину голосів.

Тому в громадах таких (до 700
жителїв), де меншость побоюєся,
що не досягне заступлення, може
найменше десята часть виборців
жадати у громадського уряду до
вісім днів од дня вилуження вибор-
чих списїв рахуючи, щоби вибори
були переведенї по засадї розмір-
ного заступлення.

Основою до роздїлу мандатів
є тота ліста кандидатів, котра была
оголошена в громадськом урядї.
Колиби отже на картїї голосова-
нї були якісь одхилення од тої лістї
то на се не звернеся уваги.

Виборчий протокол.

О вибори списуєся протокол.
До него записуєся имена членів
виборчої комісії, заступника над-
раючого уряду, довірників, почат-
и конець виборів, всї ухвали (ріше-
ня виборчої комісії в коротким у-
тированем, дальше вислїд вибор-
и способ, в який было переведе-
роздїлене мандатів.

Протокол мають подписати
члени виборчої комісії и довірні
партій.

Протокол має вести громадсь-
кий урядник, як є членом комісії

10

2. Вибор голосуванем.

Перед приступленем до голосо-
вання має виборча комісія вибрати
з поміж себе значайною більшо-
стю голосів представителя и его
заступника. Мусить бути присутних
найменше половина всїх членів
виборчої комісії. Голосують лише
значайні члени комісії а не члени
заступники. Представитель голосує
только при рівности голосів.

Староста - переає комісії недо-
ручени виборчи легітимаци и картки
з конвертами. Комісія переглядає ви-
борчу судину (урну) чи є порожня,
а потом зачинає ся голосуванє. На-
самперед дають свої голоси (картки)
члени комісії, а лиш потом другі
виборці.

До виборчого локалю (містно-
сти) мають приступ лиш виборці.

Порядок має удержати виборча
комісія. Кожний виборець по оданю
картки має виборчий локаль опустити.
Агитувати у виборчом локалю не-
дозволено.

Виборці мають самі оден за
другим приступати перед виборчу
комісію и передати представителю
свою виборчу легітимацию.

Представитель перечеитає голосно
число легітимаци, имя виборця и
зачекає, чи не зробить хто замітов.

В тих громадах, в котрих не
видаєся легітимацийних карт, має
виборець сказати своє имя и число
дому, в котром живе и після того
выглядає ся у виборчом спису, чи
той виборець є там заведений. Коли
комісія виборця не знає, може жа-
дати од него якоїсь письменної
легітимаци (карта приналежности,
метрика народження і т. п.), в гро-

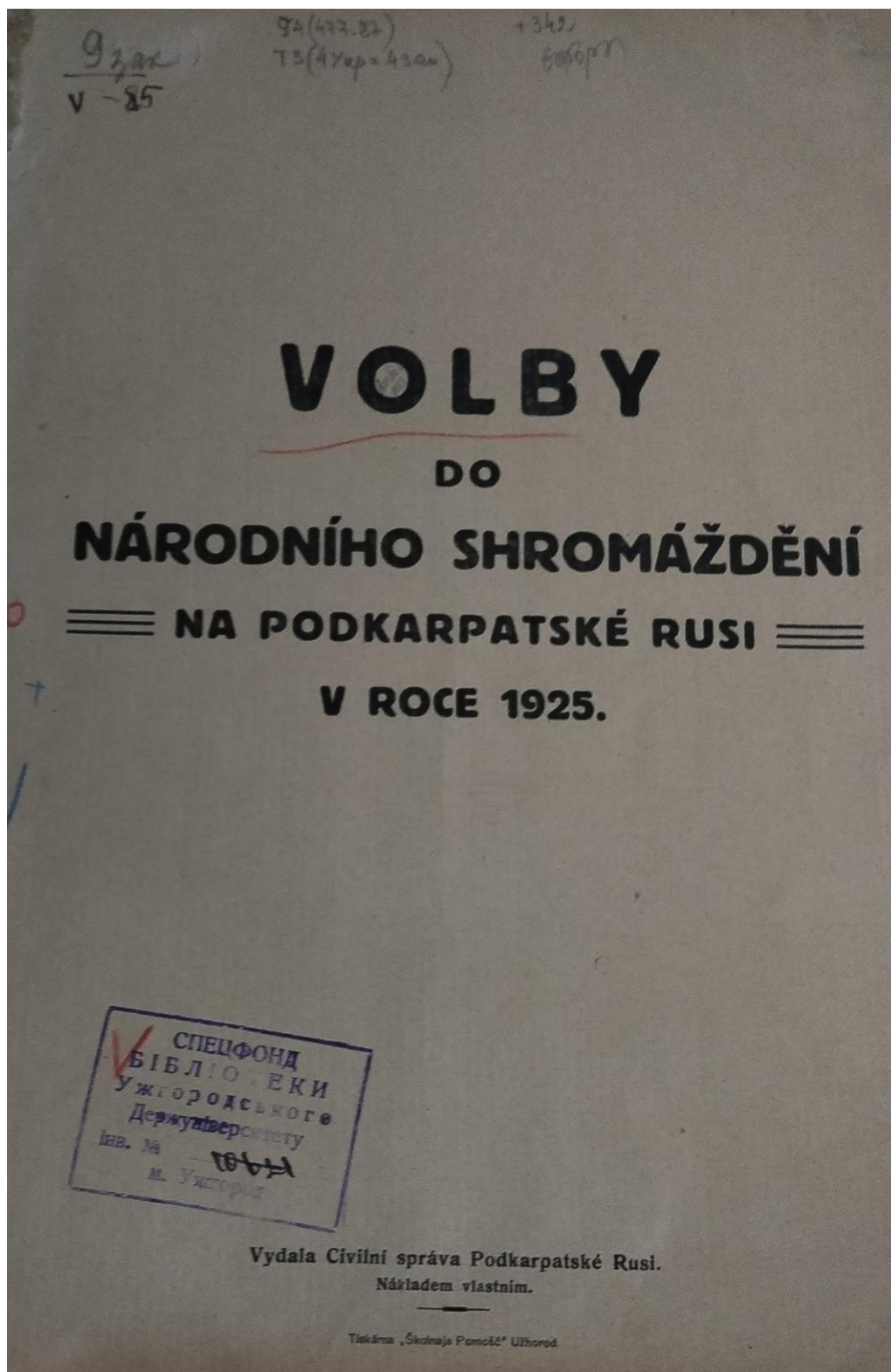
мадах з менше як 1000 жителїв
вистарить свидѣтельство двох ви-
борців, коли нема под рукою
письмених документів.

Право голосувати мають всї
виборці вписанї до вибор-
чих списїв. Але, як хто пред-
ложить виборчій комісії урядовий
доказ на то, що виборець
в день вибору не є нашим держав-
ним горожанином, стратив право
свободно розпоряджати своїм май-
ном, або правосилним розсудом
суду був засуджений за такий зло-
чин, провину або проступок, за
котрий тратить ся виборче право
до громад, або що є в примусовій
роботі, або що є записаний одно-
часно и в інших громадах до ви-
борчих списїв, і що в иньшій гро-
мадї вже голосував в дни, од ко-
трого не минує ще один рок, або
як хто предложить рішенє вибор-
чого суду, що горожанин неправдо
є записаний до виборчих списїв,
тоді той виборець не саміє бути
допущений до голосаня.

Заміти тоті можуть робити лиш
члени комісії або довірники партій
але то лише доти, доки виборець
не вложив своєї виборчої картки
до виборчої судини. Також рішенє
виборчої комісії, чи дозволяє голо-
сувати чи нї, мусить стати ся перед
вложенем картки.

Як голосують слїпї?

Кожний виборець мусить
голосувати сам особисто. Лише
слїпї можуть одавати голоси
в супроводї виборця, з котрим раз-
ом живуть у спільном господар-
стві. Ті проводники помагають

Видання посібників про правила виборчої процедури, професіоналізм та відповідальність державних і партійних службовців, громадських активістів, права та обов'язки учасників виборчих процесів ставав уже нормою і в подальші роки.